

Debatanmeldelser

Demokrati

| MOGENS HERMAN HANSEN: *Demokratiets historie fra oldtid til nutid*,
Museum Tusulanums Forlag, København 2012, 290 s., 275 kr.

Denne bog præsenteres som et supplementsbind til samme forfatters bog *Demokrati som styreform og som ideologi* (2010), men den er meget mere end det, fordi den griber emnet an på en anden måde, og der er heller ikke kun tale om en kronologisk fremstilling. Bogen er efter forfatterens opfattelse påkrævet, fordi der ikke findes nogen bog, der skildrer demokratiets historie i hele verden fra oldtid til nutid. Det kan han have ret i, selv om han godt kunne nævnt den norske Jens A. Christophersens *The Meaning of „Democracy“* (1966), som vi er nogle, der har haft megen glæde af, når vi har undervist i demokratiets historie.

Bogen tager udgangspunkt i den kendsgerning, at demokrati kun har været praktiseret som styreform i to ret korte perioder, nemlig i den klassiske oldtid fra ca. 500 til ca. 150 f.Kr. og i moderne tid fra ca. 1800 til vore dage. Med dette udgangspunkt falder fremstillingen i tre dele (s. 12): (1) demokrati som styreform og ideologi i den klassiske oldtid, (2) demokrati som idé og begreb i den lange periode fra slutningen af den hellenistiske periode frem til slutningen af oplysningstiden og (3) demokrati som styreform fra ca. 1800 til vore dage, idet der her kun gives en kort oversigt over det liberale demokrati som ideologi. Forfatteren redegør for, at han er oldtidshistoriker, men har studeret „den politiske filosofis historie“ ret indgående og baserer sig på oversigtsværker om det moderne demokratis historie. Han angiver beskeden, at bogen primært er forskningsformidling, men mener dog også at kunne bidrage med originale iagttagelser og betragtninger på en række punkter. I betragtning af, at forfatteren er oldtidshistoriker, er den første del om demokratiet i oldtiden forholdsvis kort (17 sider), og det samme gælder den anden del om demokratiet i den politiske tænkning fra Cicero til Rousseau (også 17 sider). De følgende 135 sider dækker derefter det emne og den periode, som forfatteren angiveligt har de dårligste forudsætninger for at behandle. Bogens titel er derfor en smule misvisende. Der er meget mere nutid end fortid.

Mogens Herman Hansen fremlægger på redelig vis sine personlige synspunkter fra begyndelsen, så læseren ved, på hvilket grundlag der foretages vurderinger bogen igennem. For det første forsvares det synspunkt, at demokratiet er opstået og udviklet i den vestlige verden. Det er måske ikke noget overraskende synspunkt, men forfatteren mener, at det er begyndt at blive anfægtet, og at det fortjener at blive forsvaret. For det andet hævder han, at oldtidens og nutidens demokrati har en række fundamentale fællestræk. Dette synspunkt deler han med Robert A. Dahl i modsætning til for eksempel Alexis de Tocqueville, der tilkendegav, at de klassiske og moderne styreformer kun har navnet til fælles. Mogens Herman Hansen erkender dog, at der kun er tale om et enkelt *institutionelt* fællestræk, nemlig borgerskabet, men peger til gengæld på grundværdierne lighed og frihed. For det tredje hævder han, at det moderne, repræsentative demokrati opstod som begreb og idé, før det blev til virkelighed i årene omkring 1800, og at det er ældre end sædvanligvis antaget. For det fjerde fremhæver han, at demokrati i sin rene form længe blev anset for at være en dårlig styreform, og at vi skal helt frem til 1900-tallet, før ordet „demokrati“ skifter valør fra at være et skældsord til at blive et slagord. En central pointe er her, at denne negative opfattelse kun omfattede demokrati i dets rene form, men at demokrati længe blev vurderet som positivt som et led i en blandet forfatning. Endelig forholder Mogens Herman Hansen sig kritisk til Samuel Huntingtons tese om demokratiets fremvækst i tre bølger afbrudt af to korte modbølger.

Del 1 om demokratiet i oldtiden bygger i meget høj grad på Mogens Herman Hansens mange bøger og artikler om dette emne. Det er en indføring og sammenfatning på det højeste niveau, men kender man hans tidligere publikationer, er der ikke meget nyt. Man kunne godt have ønsket sig en fyldigere og mere detaljeret gennemgang, specielt af synet på de rene styreformer, monarki, aristokrati og borgerskabsforfatning (politeia), og deres afarter, tyranni, oligarki og demokrati, og en forklaring på, hvorfor det bliver monarki, aristokrati og demokrati (to positive og en negativ), der overlever som de tre hovedformer. Fremstillingen med de omfattende notehenvísninger er dog under alle omstændigheder yderst værdifuld for enhver, der ønsker at sætte sig ind i dette spændende emne.

Del 2 om demokratiet i den politiske tænkning fra Cicero til Rousseau omhandler en stribe fremtrædende politiske tænkere: Cicero, Thomas Aquinas og Marsilius af Padua fra romertiden og middelalderen; Machiavelli og Bodin fra renæssancen; og Locke, Montesquieu og Rousseau fra oplysningstiden. Der er her tale om ret korte afsnit om de enkelte tænkere, idet der fokuseres på deres syn på suveræniteten, specielt folkesuveræniteten, og styreformer som monarki, aristokrati

og demokrati. Et gennemgående tema, der udvikles i denne del af bogen, er forestillingen om en blandet forfatning, som stod stærkt, indtil magtfordelingslæren vandt frem i slutningen af 1700-tallet. Den fælles erkendelse af, at mennesker, der har magt, er tilbøjelige til at misbruge den (behøver man som dansker at erindre om Holbergs Jeppe på Bjerget?), danner grundlag for tanken om en blanding af de rene former, og både Locke, Montesquieu og Rousseau præsenteres som talsmænd for, at den blandede forfatning er den bedste styreform. Dette er en ny og spændende tilgang, da Locke gerne fremstilles som repræsentant for det konstitutionelle monarki, Rousseau som repræsentant for demokratiet, og Montesquieu som repræsentant for magtfordelingslæren med betoning af det aristokratiske element.

Montesquieu indtager i det hele taget en central placering i bogen, idet han både behandles i del 2 som en af de vigtige politiske tænkere i den lange periode uden demokratiske styreformer og i del 3 som en central formidler af overgangen fra det direkte til det repræsentative demokrati i slutningen af 1700-tallet. Interessant for forståelsen af denne overgang er, at Mogens Herman Hansen peger på, hvordan man allerede i midten af 1600-tallet under borgerkrigen i England begyndte at fortolke den blandede forfatning på den måde, at Underhuset repræsenterede det demokratiske element (s. 58). Valgretten var dengang langt fra almindelig – end ikke for voksne mænd – men tanken banede vejen for senere at sammenkæde demokrati og repræsentation, som ellers blev opfattet som direkte modsætninger.

Men det er først og fremmest Montesquieu, som Mogens Herman Hansen tillægger æren for foreningen af demokrati og repræsentation. Gennem sin læsning af 2. bogs 2. kapitel og 11. bogs 6. kapitel i *Om lovenes ånd* når Mogens Herman Hansen frem til, at det faktisk er Montesquieu snarere end Robespierre, der bør have æren for at have sammenkædet demokrati med en valgt repræsentation (s. 60). Denne læsning kan dog anfægtes, idet den bygger på, at Montesquieu sonderer mellem, hvad demokrati er og var, og hvad det burde eller kunne være. I 2. bogs 2. kapitel om lovene i demokratier taler han om, at folket bør vælge „ministre“/„magistrats“ – men altså ikke „repræsentanter“ – til det, som det ikke selv kan gøre. I 11. bogs kapitel 6 om forfatningen i England taler han eksplicit om repræsentanter og nævner, at de kan diskutere offentlige anliggender, hvad folket ikke kan. Det er netop, fremhæver Montesquieu, en af demokratiets store mangler. Pointen er, at når Montesquieu formulerer sig normativt, taler han om „republik“ og „fri stat“, men han anvender aldrig direkte selve udtrykket „repræsentativt demokrati“. Det er derimod Thomas Paine (1792) og Robespierre (1794), der er de første, der offentligt bruger dette udtryk om den styreform, hvor folket gennem sine valgte repræsentanter

udfører det, som det ikke kan udføre selv. John Marshall var tæt på det i 1787, og Alexander Hamilton havde brugt det privat ti år tidligere (s. 66), hvilket alt sammen illustrerer, hvordan synet på demokrati var under forandring de sidste årtier af 1700-tallet.

I den nyere forskning drøfter man for øvrigt, om Montesquieu i det hele taget gjorde sig til talsmand for, at der var en styreform, der ideelt set var den bedste for alle samfund; om han virkelig anbefalede den engelske styreform; og om ikke et moderat monarki, der byggede på æren som kulturelt grundlag og på magtpositioner på mellemniveau som aristokrati og domstole, ikke var den bedste styreform for Frankrig på hans tid (se for eksempel Annelien de Dijn i *The Review of Politics*, 2014, specielt om „intermediary bodies“ s. 37).

Bogens del 3 gennemgår det moderne demokratis forhistorie i Amerika i 1770'erne og 1780'erne og i Frankrig under Revolutionen, hvorefter reaktionen i Europa, demokratiets fremvækst i USA 1814-48 og demokratiets konsolidering i Europa i perioden 1848-1914 beskrives. I et større sammenfattende afsnit behandles herefter det repræsentative demokrati som styreform frem til 1. Verdenskrig i fem punkter, hvor den almindelige valgret og parlamentarismen ses som definerende egenskaber, mens borgernes uddannelsesniveau, de politiske partier og avisernes udbredelse ses som forudsætninger for, at demokratiet kan fungere (s. 84-85, jf. note 455). Dette følges op af to afsnit om demokratiets opsving og tilbagegang 1914-45 og demokratiet i Europa efter 1945. Fremstillingen er fortsat kronologisk, men i stadig større omfang opdelt på enkeltlande og grupper af lande. Den suppleres dog med mere analytiske afsnit, for eksempel en drøftelse af, hvorfor nogle europæiske demokratier overlevede mellemkrigstiden, mens andre brød sammen (s. 111ff). Den overordnede konklusion, at de gamle demokratier bestod, mens de nye forsvandt, rejser dog et spørgsmål om den præcise forståelse af demokrati som en styreform. Det anføres (for eksempel s. 86 og s. 88), at lige og almindelig valgret er et nødvendigt, men ikke tilstrækkeligt kriterium for, at man kan tale om demokrati. Men hvordan kan Danmark så karakteriseres som et „gammelt“ demokrati i mellemkrigstiden, når den almindelige valgret først blev indført i 1915? Noget tilsvarende gælder parlamentarismen som udtryk for regeringens ansvarlighed over for parlamentet og videre over for folket. Den blev anerkendt i Danmark i 1901 og først efterhånden fast etableret.

I de sidste afsnit om det moderne demokrati og demokratiseringen af den tredje verden efter 1945 forlades den kronologiske fremstilling til fordel for komparative analyser. I en vis forstand går fremstillinger her ud over den erklærede hensigt (jf. bogens titel: Demokratiets historie fra oldtid *til* nutid), idet samtidshistorien her føres frem til me-

get aktuelle emner, for eksempel det arabiske forår 2011. Selv om det kan forsvares som både relevant og interessant at behandle både demokratisering og konsolidering af demokratiske styreformer, så er læseren efterhånden bragt langt væk fra demokratiets historie, og fremstillingen hæver sig som regel ikke over ret elementær komparativ politik med gennemgang af politiske institutioner og processer og journalistisk prægede beskrivelser. Værre er det, at den analytiske konsistens tabes undervejs. Her kan nævnes et par eksempler på usikkerhed vedrørende det centrale spørgsmål om bestemmelsen af det moderne demokrati som styreform.

Som sagt opfattes lige og almindelig valgret og parlamentarisme som definerende for det moderne demokrati i Europa, mens folkets kontrol med regeringen finder en anden form i præsidentielle demokratier som i USA og Latinamerika. Denne opfattelse fastholdes dog ikke konsekvent. Gennem fremstillingen indsniger sig endnu et definerende træk. Mens politiske partier først beskrives som uløseligt forbundet med repræsentativt demokrati og som en forudsætning for moderne demokrati (s. 91, note 455, s. 112 og s. 131), bliver konkurrencen mellem to eller flere partier efterhånden til et definerende træk (se s. 143, 159, 175, 184 og 187). Men hverken Joseph Schumpeter, Robert A. Dahl eller Jørgen Møller og Sven-Erik Skaaning, som der ellers bygges på, medtager partierne i deres definitioner af demokrati. Konkurrencepræget kamp om folkets stemmer og valg kan godt foregå på andre måder end gennem en kamp mellem partier, selv om dette er blevet det mest almindelige. Her forlader Mogens Herman Hansen sig tilsyneladende på vestlige demokratidefinitioner fra den kolde krig (for eksempel Pennock, 1979).

Mogens Herman Hansen overtager ret sent i bogen (s. 159-60) Jørgen Møller og Sven-Erik Skaanings begrebsdannelse. Det kan der være gode grunde til, da der her er tale om et nyt og gennemarbejdet forslag til en definition af demokratiske styreformer. Det er dog ikke uden problemer. Det forenklede skema: minimalistisk demokrati – elektoralt demokrati – polyarki – liberalt demokrati (Møller og Skaaning, *Demokrati og demokratisering*, 2010, s. 92), indfanger således ikke relevante styreformer, som udgør vigtige faser i demokratiets historiske udvikling: hverken de liberale republikker eller de konstitutionelle monarkier. Der var her tale om styreformer med grundlovs-mæssige bindinger af statsmagten (i monarkierne: kongen og hans embedsmænd), uafhængige domstole i en retsstat og sikring af borgerlige frihedsrettigheder som ytrings-, forenings- og forsamlingsfrihed, men uden frie valg og almindelig valgret. Mens Jørgen Møller og Sven-Erik Skaanings begrebsdannelse lægger op til analysen af aktuelle politiske styreformer, egner den sig mindre til historiske analyser, idet den ikke

klarlægger, hvordan demokratiseringen i en række (europæiske) lande bestod i en gradvis udvidelse af valgretten i lande med etablerede liberale institutioner – at liberalismen med andre ord kom før demokratiet og ikke som antydnet hos Møller og Skaaning efter demokratiet.

Denne pointe kunne være illustreret med Danmark. Da bogen retter sig til danske læsere, kunne demokratiets udvikling herhjemme passende være gjort til genstand for en selvstændig og samlet analyse. Den danske case omtales nemlig noget spredt. Det siges (s. 77), at statsomvæltningen i 1848 forløb ganske fredeligt, men det nævnes ikke, at den gav anledning til en treårig borgerkrig, og heller ikke, at der allerede siden begyndelsen af 1830'erne i forbindelse med stænderforsamlingerne havde udviklet sig en ganske omfattende offentlig debat. Det omtales (s. 79), at der med junigrundloven i 1849 blev indført et konstitutionelt monarki, hvor magten blev delt mellem kongen og en valgt rigsdag. Desværre indsniger der sig her en fejl, fordi det siges, at Landstinget blev valgt indirekte af mænd over 40 år, der havde en relativ høj indkomst. Det er forkert. Landstinget blev ganske rigtigt valgt indirekte, men med det, man dengang kaldte almindelig valgret. Derimod var det kun mænd med de omtalte egenskaber (over 40 år og relativ høj indkomst), der var valgbare til Landstinget. Det omtales, at kongen fortsat var ganske magtfuld. Han havde den udøvende magt og kunne udnævne de ministre, han ville. Der var med andre ord ingen parlamentarisme (selv om nogle, for eksempel Claus Friisberg, mener, at den „lå på bunden af grundloven“, *Ingen over og ingen ved siden af Folketinget*, 2007, s. 16). Det ville også have været relevant at omtale, at de politiske frihedsrettigheder blev anerkendt i Junigrundloven, og at bestemmelsen om magtadskillelse sikrede uafhængige domstole og dermed en retsstat. En begrænset valgret, åben stemmeafgivning og fra 1866 ulige valgret til Landstinget (som godt kunne være nævnt s. 87) betød, at man ikke kan tale om demokrati i Danmark før 1901 (parlamentarisme og hemmelige valg) og 1915 (almindelig valgret). Selv om det parlamentariske princip først blev grundlovsfæstet i 1953, giver det god mening at betegne 1915-grundloven som den demokratiske grundlov (underforstået: demokrati som polyarki, dvs. en styreform med valgte ledere, frie valg, almindelig valgret og valgbarhed samt politiske frihedsrettigheder) og – efter Møller og Skaaning – den liberalt demokratiske grundlov.

At overtage Møller og Skaanings begrebsdannelse bringer Mogens Herman Hansen i vanskeligheder, når han anvender udtrykket „liberalt demokrati“. For Møller og Skaaning er det polyarki plus retsstat, men Mogens Herman Hansen benytter også udtrykket i forbindelse med en diskussion af det liberale demokratis ideologi, specielt det forskellige syn, som ultraliberale og socialliberale har på frihed og lighed

(s. 153ff). Privat ejendomsret, kapitalistisk markedsøkonomi og adskillelse af stat og samfund (s. 155) er centrale liberalistiske standpunkter, men indgår ikke i begrebsdannelsen om „liberalt demokrati“ hos Møller og Skaaning. Disse fænomener er nok forbundet med det liberale demokrati, men om det er forudsætninger for eller konsekvenser af det, kræver nærmere analyse. I princippet kan man tænke sig et liberalt demokrati i en socialistisk økonomi med kollektiv ejendomsret.

Endelig misser Mogens Herman Hansen med overtagelsen af Møller og Skaanings begrebsdannelse en central pointe hos Robert A. Dahl, nemlig sondringen mellem de faktisk eksisterende polyarkier og det demokratiske ideal om en styreform baseret på politisk lighed. Det omtales kun kort (note 894, s. 232). Gør man nemlig det liberale demokrati til den højeste form for demokrati, går man glip af den dynamik, der ligger i Dahls begrebsdannelse og åbningen for, at demokrati, som vi kender det, ikke er færdigudviklet som styreform. Havde det ikke været værd at tage med i bogen, at demokratiet som styreform ikke blot har en fortid og en nutid, men også en mulig fremtid?

På de sidste sider i bogen (s. 189-191) diskuterer Mogens Herman Hansen under overskriften „Demokratiets fremvækst og oplblomstring fra oplysningstiden til i dag“ Samuel Huntingtons tese om demokratiseringsbølger. Han forholder sig med god grund ret kritisk over for denne tese og foreslår i stedet nogle markante brændpunktet i demokratiets udvikling: 1776, 1789, 1848, 1918, 1945 og 1989. Det er et forfriskende alternativ og minder påfaldende om den politologiske teori om historisk institutionalisme, der arbejder med begreber som „afgørende øjeblikke“ („critical moments“), hvor der træffes beslutninger, som sætter rammerne for den efterfølgende udvikling i form af stafhængighed („path dependency“). Det havde måske været en tilgang, der kunne have bundet bogens mange emner bedre sammen.

Mogens Herman Hansen har igen skrevet en vigtig bog om demokrati, som kun kan anbefales på det varmeste. Den er velskrevet og imponerende dokumenteret. Det er en fryd at blive vejledt i den omfattende litteratur, som han behersker. Dog kan der stilles spørgsmål ved påstanden om, at mange af artiklerne i den engelsksprogede version af *Wikipedia* nu er „så fortrinlige og veldokumenterede, at de fortjener at blive citeret på linje med tidsskriftsartikler og monografier“ (s. 9). Det centrale ord er her „mange“. Hvilke artikler kan man regne med som fuldt troværdige, og hvilke må man forholde sig kritisk overfor? Hvilke er gennemarbejdede og eftersat af sagkyndige? Er det ikke bedre at bruge *Wikipedia* som et heuristisk redskab, der kan danne udgangspunkt for videre kontrol og dybere studier? Mon ikke det er et bedre råd for universitetsstuderende og andre i en tid, hvor mere og mere hviler på elektronik frem for papir og tryk?

Enhver med interesse for emnet kan i denne bog finde overblik og kilder til fortsatte studier. Den er selvfølgelig ikke uden fejl og mangler. Nogle er nævnt, men der er flere, for eksempel er den franske valg-måde med flertalsvalg i to omgange (s. 118) ikke en mellemting mellem flertalsvalg og forholdstalsvalg, men en variant af flertalsvalg. Det hævdes også (s. 65), at den amerikanske forfatning fra 1787 omfattede en „folkevalgt“ præsident. Artikel II bestemmer imidlertid, at hver stat på den måde, som dens lovgivningsmagt foreskriver, skal udpege et antal valgmænd, svarende til statens samlede antal senatorer og medlemmer af repræsentanternes hus. Hver delstat kunne med andre ord selv bestemme, hvordan den ville udpege sine valgmænd, og ved det første valg i 1789 udpegede kun seks af de 13 stater deres valgmænd ved folkevalg. Folkevalg blev først efterhånden den almindelige udpegningsmåde. Det ville også være klargørende, hvis der blev sondret mellem marxisme (som en videnskabelig teori) og kommunisme (som en politisk ideologi) (for eksempel s. 112 og s. 123f). I det hele taget er det en mangel både i denne bog og i *Demokrati som styreform og som ideologi*, at der ikke gives en præcis definition af begrebet ideologi. Begrebet synes alene at omfatte grundværdier, ideer og idealer som frihed og lighed og måske menneskerettigheder, men ikke noget om virkelighedsforståelse eller strategi. Spørgsmålet er derfor, om demokrati overhovedet meningsfuldt kan opfattes som en „ideologi“. Som Herbert Tingsten skriver i *Demokratiens problem* (1945, s. 57; dansk oversættelse: *Demokratiets problemer*, København 1946, s. 50):

Tron på demokratin är icke en politisk åskådning i samma mening som exempelvis konservatism, liberalism och socialism. Den innebär en uppfattning om statsstyrelsens form, om tekniken för politiska avgöranden, icke om de statliga beslutens innehåll och samhällets struktur. Den kan alltså betraktas som ett slags överideologi, i den meningen nämligen, att den är gemensam för skilda politiska åskådningar. Man är demokrat, men därjämte konservativ, liberal eller socialist.

Endelig ville det have været klargørende og meget væsentligt for forståelsen af demokrati som styreform, hvis der havde været en samlet drøftelse af forudsætningerne for demokrati – forudsætninger, som nu findes omtalt spredt rundt om i bogen (politiske forudsætninger s. 89-98 og s. 163, sociale forudsætninger s. 183, økonomiske forudsætninger s. 112f og s. 164 og kulturelle forudsætninger s. 165f).

Disse kritiske bemærkninger er dog i og for sig for smålige om en så rig og nyttig bog, som Mogens Herman Hansen har beriget os med.

Palle Svensson